

Bir Sakk Mecmuasına Göre 17. Yüzyılda Tokat

Ümit Ekin*

Özet

Şer'i mahkemelerde belgelerin hangi kurallar çerçevesinde düzenleneceğini gösteren kılavuz kitaplarına sakk mecmuası adı verilmektedir. Mahkemelerde uzun yıllar görev yapmış kadılar tarafından hazırlanan bu mecmualar, şer'îye sicillerinden seçilmiş örnek belgelere dayanmaktadır. Mahkeme kayıtlarını içeren kadı sicillerinde var olan hüccet, ilam, vakfiye gibi belge türlerine bu mecmualarda da rastlanmaktadır. Bu makalede Tokat'a ait bir sakk mecmuası incelenmiştir. 17. Yüzyıl sicillerinden seçilmiş belgelere dayanarak düzenlenmiş olan mecmuanın en önemli özelliği, Tokat şer'îye sicillerinin ilkinin 18. Yüzyılın sonlarına ait olması nedeniyle kısmen de olsa karanlıkta kalan bir dönemin aydınlatılmasına katkı sağlıyor olmasıdır. Nitekim defterde, şebirde başgösteren salgın hastalıklardan yangınlara, toplumsal ilişkilerden esnaf gruplarına kadar bir çok bilgi bulunmaktadır. Bu makalede, sözü edilen konularla ilgili mecmuadan derlenen verilerin ana hatlarıyla değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Tokat, Sakk, Mecmua, Kadı Sicili, Mahkeme

Osmanlı klasik döneminde mahkemelerde görev yapan kadı ya da naiplere, hukukî problemlerin çözümünde birçok kaynak yol göstermekteydi. Muhakeme usulü hakkında yazılmış fıkıh kitapları, mahkemeye intikal eden davaların niteliğine göre kayıtların nasıl tutulacağını gösteren şurût kitapları¹ ve fetva koleksiyonları bu kaynaklardan ilk akla gelenleridir². Bunlara sakk mecmualarını da eklemek gerekmektedir. Sakk, Farsça "çek" sözcüğünün Arapçalaştırılmış şeklidir ve şer'î mahkemeler tarafından verilen hüccet, i'lâm, temessük gibi her türlü belgenin yazılış usulü anlamına gelmektedir³. Çoğunlukla sakk mecmuaları, bu konuda tecrübesi olan kadılar tarafından acemi kadılar ya da kâtiplere yol göstermek amacıyla hazırlanmışlardır. Bu defterlerde i'lâm, hüccet, vakfiye

* Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, uekin@sakarya.edu.tr

¹ Süleyman Kaya, "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 5, İstanbul 2005, s. 379.

² Osmanlı toplumunun sofistike yapısı göz önüne alındığında fıkıh kitaplarında öngörülmeven davaların çözümünde fetva koleksiyonlarının önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. D'Ohsson'a göre XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan mahkemelerin tamamında Multeka'nın yanı sıra Behçet Abdullah Efendi, Zekeriya Yahya Efendi, Yenişehirli Ali Efendi, Ankaravî Mehmet Efendi ve Es-Seyyid Feyzullah Efendi gibi bilgilerin fetva koleksiyonlarının bulunduğu belirtilmektedir. Geniş bilgi için bkz: Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayın, İkinci Baskı, İstanbul 1994, ss. 77-78; Osmanlı dönemine ait fetva koleksiyonları hakkında son yıllarda yapılan ayrıntılı bir araştırma için ayrıca bkz: Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 5, İstanbul 2005, s.249-378.

³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara 1988, s.116.

gibi belge çeşitlerinin yanı sıra fetva örnekleri, şiirler, hatta ilaç tarifleri⁴ ile mecmua yazarının özel hayatına dair notlar⁵ bile bulunabilmektedir.

Baldırzade Şeyh Mehmed el-Bursevî'nin *Kitabü's-sakk*'ı, Debbağzade Numan Efendi'nin *Tuhfetu's-sukûk*'u ve Çavuşzade Mehmed Aziz'in *Dürri's-sukûk*'u sakk mecmuaları arasında en çok bilinenleri olarak kabul edilmektedir⁶. Buna rağmen, birkaç çalışma dışında bahsedilen mecmualar hakkında ayrıntılı araştırmalar yapıldığı söylenemez. İ. Hakkı Uzunçarşılı, İlber Ortaylı ve Ahmet Akgündüz gibi yazarlar, çalışmalarında⁷ bu mecmualara genel olarak değinmişlerse de sunulan bilgilerin doyurucu olmadığı görülmektedir. Bunların dışında, Süleyman Kaya'nın sakk mecmualarına dair makalesi oldukça kapsamlıdır ve hayli zengin bir literatüre dayanarak hazırlanmıştır. Ömer Demirel'in Sivas kadılarından birine ait sakk mecmuasına dair incelemesi konuya giriş niteliği taşımaktadır ve henüz tamamlanmamıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla başka bir sakk mecmuası üzerinde de Christoph K. Neumann durmuştur⁸. Neumann'ın kısaca tanıtmış olduğu bu "sakk-ı cedîd", XVIII. Yüzyılın ortalarına ait zabıtları ihtiva etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla müsvedde halinde bulunan bu mecmua, Hasköy Naibi Süleyman tarafından hazırlanmıştır.

Sakk mecmualarının en önemli özelliği, içlerine örnek olarak konulan belgelerin şer'iyye sicillerinden özenle seçilmiş olmalarıdır. Bu nedenle sakk mecmuaları birer şer'iyye sicili gibi değerlendirilmelidir.

Bu makalede XVII. Yüzyıla ait belgeler içeren Tokat'a ait bir sakk mecmuasının tanıtımı ve değerlendirilmesi yapılmak suretiyle bu mecmuaların kent tarihi çalışmalarında kaynak olarak kullanılıp kullanılmayacağı sorusunun yanıtı aranacaktır.

Mecmuanın Maddi Tanıtımı

Bu araştırmanın temel dayanağı olan yazma, Ankara Milli Kütüphane'de Yazmalar Kataloğu'nda *Tokat Mahkeme-i Şer'iye Mecmuası* başlığı altında O6 Mil Yz A 2308 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Bununla birlikte defterin iç kapak sayfasında latin alfabesiyle *Rûznâme*⁹ ibaresi yer almaktadır. Katalog kaydında sırtı

⁴ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994, s. 65.

⁵ Bu tür örneklerin bulunduğu bir sakk mecmuası hakkında yapılan bir araştırma için bkz: Ömer Demirel, "Bir Osmanlı Kadısı'nın Not Defteri Yahut Kitab-ı Sakki", *Selçuk Üniversitesi Uluslararası Kuruluşunun 700. Yılı Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 07-09 Nisan 1999, Bildiriler*, Konya 2000, ss. 199-205.

⁶ Süleyman Kaya, a.g.m., ss. 398-413.

⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, aynı yer; İlber Ortaylı, aynı yer; Ahmet Akgündüz, "İslâm Hukûkunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iye Mahkemeleri", *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 58.

⁸ Christoph K. Neumann, "Üç tarz-ı Mütalaa, Yeniçağ Osmanlı Dünyası'nda Kitap Yazmak ve Okumak", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 1, İstanbul 2005, ss. 61-63. Yazar, 36 numaralı dipnotta bu defterin Prag'taki Çek Milli Kütüphanesinde O61 demirbaş numarasında kayıtlı bulunduğunu belirtiyorsa da aynı kütüphanede yaptığımız araştırma sırasında A61'de kayıtlı bulunduğu ortaya çıkmıştır.

⁹ Milli Kütüphane tarafından satın alındıktan sonra kayda geçirilme esnasında mecmuanın iç kapak sayfasına yazıldığını zannettiğimiz bu ibarenin doğru bir tanımlama olmadığını düşünmekteyiz. Zira, günlük anlamına gelen ve birleşik bir kelime olan rûznâme çok başka anlamlarda kullanılmaktadır. Mali literatürde, günlük gelir ve giderlerin kaydedildiği yevmiye defterlerine "rûznâmçe" adı verilmektedir.

siyah meşin, ebru kağıt kaplı, mukavva bir cilde sahip olduğu, dış boyutunun 202x132, iç boyutunun 180x98 mm, kağıt türünün su yolu filigranlı olduğu belirtilmektedir. 1972 yılında Dr. Abdullah Aytemiz'den satın alındığı anlaşılmaktadır. Defter, 100 varaktan oluşmakla birlikte eksiktir. Toplam 384 belge bulunmaktadır. Belgelerin tamamının birbirini takip etmediği ve sayfa numaralarının doğru verilmediği görülmektedir. Bu nedenle birbiriyle karışmış belgeler tarafımızdan düzenlenerek sayfalar yeniden numaralandırılmıştır.

Yazarı

Defterin orijinal nüsha mı yoksa müstensih nüshası mı olduğu belirlenemediği gibi kim tarafından yazıldığı da tespit edilememiştir. Sadece vr. 1/B'de "Sâhib-i hâze'l-mecmu'ati Ahmed Atâullah" şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Defterin başka hiçbir yerinde ismi geçmeyen Ahmed Atâullah'ın müellif veya müstensih olup olmadığına dair açıklayıcı bir bilgiye de rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Hisariye Medresesi'nin keşfi için düzenlenmiş olan vr. 63/A'da bulunan 256 numaralı belgede mecmuanın yazarının kim olduğuna dair bir ipucuna rastlanmaktadır. Tokat'ta bulunan Hisariye Medresesi'nin müderrisi Ahmed Efendi mahkemeye müracaat ederek, kullanılamayacak hale gelmiş olan medresenin keşfinin yapılarak tamir olunması için izin talep etmiş, bunun üzerine 2 gayr-i müslim mimar ile bir başka görevli daha keşif için gönderilmiştir. Belgede bu görevlinin ismi ya da ünvanından bahsedilmemiş ve sadece "bu fakîr" tabiri kullanılmıştır. Bu ifadeden mecmua yazarının mahkeme görevlilerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı mahkemelerinde uygulanan sisteme göre gereken hallerde keşfe çıkmak kadının görevleri arasındadır. Bununla beraber işlerinin çokluğu nedeniyle veya bir özrünün bulunması durumunda kadı, naip-leri görevlendirebilirdi¹⁰. Nitekim bu defterde bulunan keşifle ilgili belgelerin tamamında naip-lerin keşfe çıktıkları görülmektedir. Bu durumda sözü edilen yazmanın müellifinin kadı ya da naip olma ihtimali oldukça yüksektir. Defterde bulunan belgelerin büyük çoğunluğu H. 1095-1096/1683-1685 yıllarına aittir. Bu yıllara oldukça yakın sayılabilecek bir tarihte, 25 Zilhicce 1090/27 Ocak 1680 tarihinde düzenlenmiş olan bir vakfiyenin şuhûdü'l-hal kısmında "mefharü'l-kuzâti'l-islâm Atâullah Efendi" şeklinde bir kayıt yer almaktadır¹¹.

İlmiye sınıfının tayin, nakil, azil ve yükselme gibi özlük haklarının kaydedildiği ve kazaskerler tarafından tutulan defterler ise *rûznâmçe-i hümayûn* ya da *rûznâmçe-i askerî* olarak adlandırılmaktadır. Seferler sırasında meydana gelen olayların gün gün kaydedildiği *sefer rûznâmeleri* bulunduğu gibi XVIII. Yüzyıldan itibaren örneklerine rastlanan padişah ve başkent İstanbul'un olayların merkezinde yer aldığı ve günlük tarzında kaleme alınmış eserlere de *rûznâme* denilmektedir (Geniş bilgi için bkz: Süleyman Göksu, Müellifi Meçhûl Bir Rûznâme: Osmanlı-Rus Harbi Esnâsında Bir Şâhidin Kaleminden İstanbul (1769-1774), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2007, ss. XI-XII). Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmamıza konu olan mecmuanın bir *rûznâme* olmayıp ileride ayrıntısıyla gösterileceği üzere tipik bir sakk mecmuası olduğu kanaati ağır basmaktadır.

¹⁰ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 60; keşif yapılması gerektiğinde naip-lerin yanısıra kâtiplerin de gönderildiği olurdu. Şer'iyeye sicillerinde buna dair pek çok örnek bulunmaktadır.

¹¹ Ali Açıklak-Abdurrahman Sağırılı, *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler*, C. I, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları, Tokat 2005, s. 240.

Eğer her iki Atâullah da aynı kişi ise defterin müellifi Tokat kadılığı yapmış olabilir.

Kayıtların Türleri ve Tarihleri

Sakk mecmualarında yer alan kayıtların şer'iyeye sicillerinde yer alanlarla paralellik arz ettiği bilinmektedir. Fakat sicillere kaydedilen ferman, narh defteri, tereke defteri gibi belge çeşitleri sakk mecmualarına örnek olarak alınmamaktadır. Nitekim bu defterde bulunan örnekler daha ziyade hüccetlerden ve fetvalardan seçilmiştir. Defterdeki 384 kaydın yaklaşık 30 kadarı fetva, bir kaç tanesi vakıf kuruluşuyla ilgili olup geriye kalanları ise satış, nakl-i şehade, boşanma, nafaka, köle azadı, keşif, sulh, hibe, iflas, vesâyet gibi konuları içeren hüccetlerden oluşmaktadır.

Mecmuaya Göre Tokat

Eski çağlardan beri önemli bir yerleşim merkezi olan Tokat, Malazgirt Zaferi'nin ardından bir İslam şehri haline gelmiş ve Fatih Sultan Mehmet tarafından da Osmanlı topraklarına katılmıştır¹². Ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle Osmanlı devrinde de canlılığını koruyan Tokat'ın gelişimini takip edebileceğimiz bir çok arşiv belgesi bulunmaktadır. Bunların başında tahrir defterleri ile şer'iyeye sicilleri gelmektedir. Bilindiği üzere, tahrir usulüne, daha çok 15 ve 16. yüzyıllarda başvurulmuş ve 17. yüzyılın başlarından itibaren terk edilmiştir. Tokat'a dair en son tarihli tahrir defteri 1574 yılına aittir¹³. Şehir tarihlerinin araştırılmasında en önemli kaynak olarak kabul edilen şer'iyeye sicillerinin Tokat'a ait olanları ise 1772 tarihinde başlamaktadır. Aradaki boşluğun uzunluğu hesaba katıldığında bu çalışmada incelemeye çalıştığımız sakk mecmuasının önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. 17. yüzyıla ait defterlerden seçildiğini göstermeye çalıştığımız bu defterdeki tutanaklar sayesinde bir ölçüde de olsa karanlık bir döneme ışık tutulmaktadır.

FİZİKİ YAPI

Mahalleler

Tokat'taki mahallelerle ilgili olarak mecmuada, herhangi bir sayım ya da avarız hanelerini gösteren bir kayıt bulunmamaktadır. Aşağıdaki tablo, defterdeki belgelere yansıdığı kadarıyla, çeşitli vesilelerle mahkemede boy gösteren Tokatlı müslüman veya gayrimüslimlerin yaşadıkları mahallelerin isimlerinden hareket edilerek düzenlenmiştir. Buna göre tespit edilebilen mahalle sayısı 58'dir. Öte yandan, şehirdeki mahalle sayısının daha fazla olması gerekmektedir. 17. yüzyıl şer'iyeye sicillerinden seçilmiş belgelerden oluşan mecmuamız-

¹² Tayyip Gökbilgin, "Tokat", İ.A., C. XII/1, ss. 405-407.

¹³ Ana kaynağı tahrir defterlerinden oluşan en kapsamlı çalışma Şimşirgil tarafından hazırlanmıştır. Geniş bilgi için bkz: Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat (1455-1574)*, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990.

daki mahalleleri önceki ve sonraki araştırmalarla mukayese ettiğimizde şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır. 1642'de düzenlenmiş bir avarız defterine göre Tokat'ta 71 mahalle bulunmaktaydı¹⁴. Tablodaki mahallelerden Aksu, Papa Osib, Pazarcık¹⁵, Rüstem¹⁶, Yar Ahmed Çelebi ve Yazıcık¹⁷ adlı mahallelerin 1642 tarihli defterde bulunmadığı görülmektedir. Buna mukabil, 1772 tarihli bir avarız ve bedel-i nüzül defterine göre¹⁸ Tokat'taki mahalleler arasında yukarıda saydıklarımızdan Gaybî, Papa Osib (Baba Useyb şeklinde), Yar Ahmed Çelebi (sadece Yar Ahmed şeklinde) ve Yazıcık'a rastlanmaktadır. Bu durum adı geçen mahallelerin mecmuanın düzenlendiği dönemde kurulmuş olabileceği, Aksu'nun ise 1642 ile 1772 arasındaki bir tarihte kurulup çeşitli nedenlerle ortadan kalkmış veya isim değiştirmiş ya da başka mahallelerle birleşmiş olabileceği sonucunu akla getirmektedir.

Tablo 1: Defterdeki Mahalleler

Aceşir (M')	Hoca Ahmed (M-Z)	Simavun (Z)
Akdeğirmen (M-Z')	Hoca İbrahim (M)	Siyahpüş (M-Z)
Aksu (Z)	İçmesu (Z)	Soğukpınar (M-Z)
Alaca Mescid (M-Z)	İplik Pazarı (M)	Soğukpınar-ı Müslim ¹⁹
Ankara (M)	İsa Fakih (M)	Suiçmez (Z)
Beybağı (M)	Kâbe Mescidi (M)	Sûfiyûn (M)
Cami'-i Kebîr (M)	Kaya (M-Z)	Şücâ'eddin (M)
Cedîd (M)	Keçeciler (M)	Taş Nerdübân (M)
Cemaleddin ²⁰ (M)	Mehmed Paşa (M)	Taşcı Mahmud (M)

¹⁴ Mehmet İpşirli, "XVII. Asır Ortalarında Tokat Şehri", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara 1987, ss. 58-60.

¹⁵ Bu mahalle, aynı adla anılan bir mescid bulunmasından ötürü Semerkandî ismiyle de anılmaktadır (Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 67). 1642 tarihli defterde ise sadece Semerkandî ismiyle kaydedildiği görülmektedir (Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s. 64).

¹⁶ Belgelerde Rüstem adlı mahalleden başka Rüstem Çelebi adlı bir mahalleden daha bahsedilmektedir. Rüstem Mahallesi belki de bu mahalle ile aynı mahalledir ve kısaltma amacıyla sadece Rüstem diye yazılmış olabilir. İkinci bir ihtimal ise, Alaca Mescid'in Rüstem Çelebi Mahallesi'nde bulunmasından dolayı avarızhane tahriri sırasında her iki mahalle birleştirilip Alaca Mescid Mahallesi adı altında kayda alınmış olabileceğidir. Nitekim buna benzer bir uygulama 15 ve 16. yüzyıllardaki tahrirlere de yansımıştır. Bkz: Ahmet Şimşirgil, *a.g.e.*, ss. 51-52.

¹⁷ 1455'te yapılan tahrirden mevcut olmayan Yazıcık Mahallesi, 1485, 1520 ve 1554 tarihli tahrirlerde müstakil bir mahalle olarak kaydedilmiştir. 1574 tahririne yansımayan mahallenin 17. yüzyılda tekrar ortaya çıktığını görmekteyiz (Ahmet Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 70). Bunun gibi kimi mahallelerin daha önceki dönemde varken 16. yüzyılın sonlarında kaybolup 17. yüzyılda tekrar ortaya çıkmalarının nedenini Tokat'ın bu dönemde yaşadığı bunalımla ilişkilendirmek herhalde yanlış olmayacaktır. Zira, 1574-1643 yılları arasında, doğal afetler, celali saldırıları, salgın hastalıklar, devlet görevlilerinin halka eziyetleri Tokat kazasında büyük bir nüfus azalmasına yol açmış, bu da çeşitli idari, mali ve sosyal sonuçları beraberinde getirmiştir (Geniş bilgi için bkz: Ali Açıknel, "Tokat Örneğinde XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Sosyal Yapısındaki Buhran", *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 348-358). Bazı mahalleler tamamen boşalmasa da önemli miktarda nüfus kaybına uğramıştır (Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s. 60).

¹⁸ Mehmet Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları, Tokat 2005, ss. 301-303.

¹⁹ Müslüman

²⁰ Zımmî

¹⁹ Vr. 93/a'daki 360 numaralı kayıttan bu mahallenin avarız akçası vakfının olduğunu anlıyoruz.

Cilfek (Z)	Menice (M)	Terbiye-i Sagır (Z)
Çay (M-Z)	Meydan (M-Z)	Terbiye-i Kebîr (M-Z)
Çilehane-i Tahir	Mihmâd Hâcib (M-Z)	Veled Ayas (M)
Debbağhâne-i Atık (M-Z)	Mihmâd Hâcib-i Müslim (M)	Yahudi
Debbağhâne-i Cedîd (M)	Papa Osib (Z)	Yar Ahmed Çelebi (M)
Dere (M-Z)	Pazarcık (M)	Yaş Meydan (M)
Diraz Müslim	Rüstem (M)	Yazıcık (Z)
Gaybî ²¹ (M)	Rüstem Çelebi (M)	Za'îm (M)
Güzel Aşçı (M)	Sabunhâne (M)	Zilli Hacı (M)
Hâlid (M)	Sarı Güllük (M)	
Hacı İbrahim (M)	Seyyid Necmeddin (M)	

Dini Yapılar

i. Hisariye Medresesi

Bugün harabe halinde olan Hisariye Medresesi 1411 yılında Emir Yahşi Bey'in oğlu Emir Hisar Bey tarafından yaptırılmıştır. Cinlioğlu, medresenin 20. Yüzyılın başında iki kez tamir gördüğünü belirtiyor, ancak daha erken tarihlerde herhangi bir yenileme çalışmasının yapıp yapılmadığına değinmemektedir²². Bununla birlikte mecmuada sözkonusu medresenin 17. Yüzyılın ortalarına doğru bir tamir geçirdiğini gösteren Evâil-i Şaban 1056/12-21 Eylül 1646 tarihli bir hüccet bulunmaktadır²³. Medresenin durumunun incelenerek yapılacak masrafın belirlenmesini mahkemeden talep eden kişi, Ahmed Efendi isimli bir müderristir. Müderrisin ifadelerinden medresenin dâhilindeki dersane ve yanibaşındaki hücrenin "harabe müşrif" olduğu, derslerin yaz aylarında dışarıda yapıldığı, kışın ise yapılmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca medresenin duvarlarının döküldüğü ve merdivenin de yenilenmesinin zaruretinden de bahsedilmektedir. Bu ve benzeri bütün keşif işlemlerinde olduğu bir mahkeme görevlisiyle birlikte iki mimar Hisariye medresesine gönderilmiş ve yapılan incelemeden sonra tamiratın en az 10.000 akçaya mal olacağı rapor edilmiştir. Hüccette sıralanan malzeme listesine bakıldığında pencere demiri ve kapıların dışında 150 yük kireç ve 1.500 şişhane tuğlaya ihtiyaç duyulduğu dile getirilmiştir. Bu da göstermektedir ki medresede kapsamlı bir yenilemeye gidilmesi planlanmaktadır. Ne yazık ki mecmuada, medresenin tamiratının gerçekleşip gerçekleşmediği, gerçekleştiyse zamanına dair sadra şifa başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

²⁰ Mahalle sınırları içinde işlenen ve katili bulunamayan bir cinayet nedeniyle mahalle halkının diyet ödemesine karar verildiğini gösteren 353 numaralı kayıta bu mahallede 35 nefer bulunduğu belirtilmektedir (Vr. 89/b-90/a).

²¹ İlk kez 1520'de Veled-i Ayas şeklinde karşımıza çıkan bu mahalle Veled-i Gaybî olarak da anılmaktadır. Veled Ayas adlı bir meşit bulunmasından olsa gerek, 1554'ten sonra Veled-i Ayas mahallesi adı altında kayıtlara geçirilmiştir (Ahmet Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 70). Nitekim, 1642'de de aynı imla ile yazılmıştır (Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s. 67).

²² Halis Asarkaya (Cinlioğlu), *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Birinci Kısım, Tokat 1941, ss. 24-25.

²³ Vr. 63/a, B. No: 256.

ii. Kiliseler

Birçok Osmanlı kentinde olduğu gibi Tokat'ta Müslümanların yanı sıra gayrimüslimler de yaşamaktaydı. Tokat'ın 15 ve 20. yüzyıl arasındaki nüfusu incelendiğinde hem kentte hem de kırsalında, azımsanmayacak bir gayrimüslim nüfusun bulunduğu görülmektedir²⁴. Gayrimüslimler arasında en kalabalık olan grup Ermenilerdir. Bu topluluğu Rum ve Yahudiler izlemektedir. Bazı kısıtlamalar dışında gayrimüslimler, kendi ibadethanelerinde²⁵ ibadetlerini serbestçe yapabilmekteydiler. Kısıtlamaların başında kiliselerin onarımı gelmektedir. Osmanlı yönetimi yeni bir kilisenin yapımına izin vermemekte, var olanların da onarımı gerektiğinde aslına uygun olarak inşa olunması şartını koşmaktaydı²⁶. Bu türden onarımlar sırasında sık sık problemler çıkmakta, yerel yöneticiler ile gayrimüslim reaya arasında çatışmalar yaşanmaktaydı. Mecmuada bu konuya örnek teşkil eden iki adet belge mevcuttur ve Tokat'taki kiliselerin mevkiini anlamamızı sağlamaktadır.

Bu kayıtlardan ilki, defterde, tarihi²⁷ nadiren bulunan belgelerden biridir ve şehre yakın sayılabilecek bir yerde bulunan Venk (Fenk) adlı köydeki kilise nedeniyle tutulmuştur.²⁸ Adı geçen köy halkından Mardik ve Marat adlı zimmiler mahkemede verdikleri ifadede, köylerindeki kilisenin 5 sene evvel "... emr-i şerif ve ma'rifet-i şer'le ..." yıkılmış olmasına rağmen Sivas valisi İsmail Ağa tarafından mübaşir olarak atanan Ahmed Ağa'nın köylerine gelerek kilisenin izinsiz tamir olunduğu gerekçesiyle köylerinden 2 kişiyi haksız yere hapsedtiğini belirtmişler ve gerçeğin anlaşılması için mahkemeden kilisenin keşfinin yapılmasını istemişlerdir. Bunun üzerine mahkeme kâtiplerinden Seyyid Mehmed Efendi ve mübaşir, yanlarındaki bazı Müslümanlar ile Venk'e gitmişler ve sözü edilen kilisenin harabe olduğunu tespit etmişlerdir.

²⁴ Tokat ve nahiyelerinde oturan gayrimüslimlerin genel nüfusa oranı 1455'de %14, 1485'de %15, 1520'de %18, 1554'te 17 ve 1574'te % 20'dir (Şimşirgil, *a.g.e.*, s. 157). Oran değişmekle birlikte sonraki asırlarda da müslümanların sayıca üstünlüğü devam etmiştir. Her iki grubun nüfusları için bkz: Mehmet Beşirli, *a.g.e.*, s. 296 vd.

²⁵ Tokat'taki Hıristiyanların kaç kiliseye sahip olduğu tam olarak bilinmemektedir. 17. Yüzyılın başında şehre gelen Polonyalı Simeon, Ermenilere ait 8 kiliseden söz ederken (Hrant D. Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi* 1608-1619, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1964, ss. 86-87), 1632'de Tokat'a uğrayan Tavernier 12 kilisenin varlığından bahsetmektedir (Jean-Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, Editör: Stefanos Yerasimos, Çev: Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 52). 18. Yüzyılın hemen başında Tokat'ta bulunan Tournefort, Ermenilere ait 7 kilise ve Rumlara ait bir şapel bulunduğunu ifade etmektedir (Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Editör: Stefanos Yerasimos, Çev: Ali Bertay, İkinci Kitap, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 222). İnciciyan'ın yüzyılın sonuna dair verdiği rakam ise Tournefort ile aşağı yukarı aynıdır (Joseph de Tounefort, aynı yer.).

²⁶ İslam Hukuku'ndan kaynaklanan bu yasağa göre, gayrimüslimlerin yeni bir ibadethane yapması, onarımların ek yapılmaması ve inşa malzemesinin de eski ve kullanılmış olması gerekiyordu. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın sadareti sırasında (1689-1691) eski malzeme kullanılması zorunluluğu kaldırılmıştır. Geniş bilgi için bkz: Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2001, s. 233.

²⁷ Evâsıt-ı Şaban 1095/3-11 Ağustos 1684.

²⁸ Vr. 9/a ve b, Belge No: 27.

İkinci kayıt²⁹, Kaya mahallesindeki kilisenin tamiri hakkındadır. Bu belge, Nurbey veled-i Artan ve Karabed veled-i Haçator adlı zimmîlerin mahkemeye başvurması üzerine düzenlenmiştir. Adı geçenlerin mahkemedeki ifadelerinden, Kaya Mahallesi Kilisesi diye bilinen kilisenin Osmanlı hâkimiyetinden önce yapıldığı, ancak zamanla yıprandığı ve duvarları ile çatısının yıkıldığı anlaşılmaktadır. Kilisenin hiç bir genişleme yapılmadan tamiri için ellerinde ferman ve fetva bulunduğunu belirten Nurbey ve Karabed mahkeme tarafından atanacak görevlilerin kilisede keşif yapmasını istemişlerdir. Mahkeme de gereken keşif yapılmasını sağlamış, ardından ferman ve fetva doğrultusunda kilisenin onarılması için talep olunan izni vermiştir.

Yukarıda değerlendirilen gerek birinci gerekse ikinci tutanakta belirtilen isimlerden anlaşıldığı kadarıyla hem Venk adlı köydeki hem de Kaya mahallesindeki kiliselerin cemaatini Ermeniler oluşturmaktadır. Bu durumda sadece şehirde değil, Tokat'ın bazı köylerinde de kiliselerin bulunduğu gözlenmektedir³⁰.

TOPLUM

Köleler

Osmanlı toplumunda kölelerin sosyal ve ekonomik hayatta önemli bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Tarım hizmetlerinde nadiren kullanılmalarına rağmen kölelerin emeklerinden çoğunlukla ev hizmetlerinde yararlanılmaktaydı³¹. Osmanlı topraklarında bulunan kölelerin kaynağını savaşlarda ele geçirilen esirler ya da köle tüccarlarının Karadeniz'in kuzeyi, Kafkasya, Habeşistan gibi bölgelerden getirmiş olduğu insanlar oluşturmaktaydı.

Defterde bulunan 384 belgeden 38 tanesi kölelerle ilgilidir. Bu da mecmuanın yaklaşık %10'unun köleler hakkında olan belgelerden oluştuğu anlamına gelmektedir. Bu kayıtlar, köle hukukuna dair bir kadı ya da katibin karşılaşılabileceği azat, tedbir, abd-ı abık gibi her türden davaları içermektedir.

Mecmuada yer alan kölelerle ilgili kayıtlar incelendiğinde, hiçbir karşılık gözetilmeden azat edilen kölelerle ilgili 9, azat edildiğini ispatlayan kölelerle ilgili 6, kaçan kölelerle ilgili 9, köle satışı ile ilgili 2, kitabet ile ilgili 1, tedbirle ilgili 6, ümm-i veled ile ilgili 1, hür olduğunu isbat eden kölelerle ilgili 1, azat edilmiş köleden eski sahibine kalan miras ile ilgili 1, çalınan kölelerle ilgili olarak 2 tutanak bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

²⁹ Vr. 64/b, Belge No: 260. Belgenin sonunda tarih yoktur ancak Nurbey ve Karabed kilisenin "...bilâ tevsi' velâ terfi' dâhilinde mevcûd olan kendü taş ve toprağı ile vaz'-ı aslîsi binâ ve meremmet ..." olunacağını ısrarla belirttiklerine göre Fazıl Mustafa Paşa'nın sadaretinden önce düzenlenmiş olması ihtimali oldukça yüksektir.

³⁰ Vr. 28/b'deki 112 numaralı belge Kazâbâd nahiyesine bağlı Geksi isimli köydeki Kilisenin önünde yer alan çeşmenin vakfı hakkındadır. Belgede kilise hakkında başka bilgi bulunmadığından burada değerlendirme dışı tutulmuştur.

³¹ İzzet Sak, 16. ve 17. *Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Konya 1987, s. 10.

Çeşitli nedenlerden ötürü, kölelerle ilgili olarak tutulan birçok şehrin mahkeme kayıtlarında olduğu üzere, tanıttığımız sakk mecmuasında da kölelerin etnik kökeninin yanı sıra yaş, boy, göz rengi gibi fiziki özellikleri de açıkça dile getirilmektedir. Aşağıda Tokat'taki kölelerin bu tür özellikleri tablo halinde ortaya konulmuştur.

Tablo 2: Kölelerin Etnik Kökenleri ve Fiziksel Özellikleri

Milliyeti	Erkek	Kadın	Toplam	Boy			Göz Rengi		
				Uzun	Orta	Kısa	Gök	Ela	Kara
Rus	13	3	16	2	10	1	5	5	-
Gürcü	9	3	12	3	8	1	1	7	3
Macar	5	-	5	1	4	-	-	4	1
Habeş	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Arap	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Nemçe	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Diğer	6	-	6	-	-	-	-	-	-

TOKATIN UĞRADIĞI FELAKETLER

Yangın

Mecmuadan öğrendiğimiz kadarıyla bu dönemde Tokat'ta büyük bir yangın meydana gelmiştir. Dönemin ev yapım teknolojisi daha çok ahşap evler üzerine kuruludur. Ahşap evlerde ve iş yerlerinde sık sık meydana gelen yangınlar kısa zamanda büyüyebilmekte ve bir felakete dönüşebilmektedir. Bu konudaki bilgilerimiz daha çok başkentle sınırlıdır ve taşrada ortaya çıkan yangınlar üzerinde yeterince durulmamıştır. Bununla birlikte mecmuadaki 2 adet belgeden hareket ederek bu dönemdeki yangın kısmen de olsa betimlenebilmektedir.

Tarafımızdan sayfa ve belgeleri yeniden numaralandırılan defterdeki 2 numaralı kayıta yer alan keşif hücceti, 1090/1679-1680 senesinde Tokat'ta büyük bir yangın olduğuna işaret etmektedir. Bu belge Hoca Sinan vakfının mütevellisi Abdülmü'min Han ibn İbrâhim'in mahkemeye başvurması üzerine düzenlenmiştir. Adı geçen müteveli, Alaca Mescid adlı caminin yakınlarındaki vakfın mülklerinden 16 odalı bir hanın "ihrâk-ı azîme"de tamamen yandığını ve yıkılmak üzere olduğunu, bu nedenle yeniden inşa edilmesinin daha yararlı olacağını belirtmiş ve keşif yapılarak ne kadara olacağını tahmin edilmesini talep etmiştir. Burada hanın dışında hangi binaların yandığı veya yangının başka hangi zararlara neden olduğu konusunda başka bir malumat yoktur. Ayrıca belge tarihsizdir ve yangından ne kadar zaman sonra tutulduğu da belirtilmemiştir.

Aynı yangının³² neden olduğu tahribattan bahseden ikinci belge de³³ bir keşif hüccetidir. Tokat'taki Ahî Kâmil vakfının mütevellisi Mahmud Çelebi ibn Osman'ın vekili ve vakfın nazırını Molla Mehmed bin Abdi, vâkîfın soyundan gelen Şeyh Süleyman bin Süleyman, Halil bin Ahmed ve İsmail bin Hüseyin ile birlikte mahkemeye gelerek vakfa ait olan ve *harîk-i azîmede* büyük ölçüde yanan kapan-ı dakîkin yeniden yapılmasının zarureti üzerinde durmuşlar ve gereken masrafın belirlenebilmesi için keşif yapılmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine mahkemeden bir görevli³⁴ ile mimar olduğunu tahmin ettiğimiz Aslan adındaki bir şahıs ve inşaat işlerinden anlayan Müslümanlar buğday kapanına gönderilmiştir. Yapılan keşif sonucunda kapanın 40 günde ve 529 guruşa bitirilebileceği kayıtlara geçirilmiştir.

Yukarıda özetlenen iki hüccetin ilki sayesinde yangının şehrin canlı ticaret merkezlerinden biri olan Sulu Sokak civarında etkili olduğunu kesin olarak öğreniyoruz³⁵. Ancak kapan-ı dakîkin yerini tespit konusunda bazı güçlükler bulunmaktadır. Çünkü yeri 20. yüzyılda bile bir kaç kez değişmiştir³⁶. Yüzyılın başına ait fotoğraflarda³⁷ buranın Meydan'da olduğu görülmektedir. Eğer kapan, yangının gerçekleştiği 17. yüzyılın sonlarında da aynı yerde bulunuyor idiyse bu yangın şehrin önemli bir kısmına zarar vermiş olmalıdır. Zira Meydan adı verilen semt ile Sulu Sokak arasındaki uzaklık epeyce fazladır.

Ekim 1701'de Tokat'ı ziyaret eden Tournefort, tarih vermeden, gelişlerinden bir süre önce Tokat'ta büyük bir yangın çıktığını, kentin büyük bölümü ile köyleri kül eden bu yangın yüzünden ağızlarına kadar dolu olan dükkânların yandığını ve birçok tüccarın iflas ettiğini belirtmektedir³⁸. Cinlioğlu da ünlü eserinde 1113 yılının Rebiülahir ayı ortalarında Tokat'ın bütün sokak ve hanlarını yok eden büyük bir yangın çıktığını ve Tournefort'un bahsettiği yangın ile bunun aynı yangın olduğunu ifade etmektedir³⁹. Acaba Cinlioğlu ve Tournefort'un bahsettiği yangın ile mecmuada değinilen yangın aynı mıdır? Keşif için mahkemeye başvuran Hoca Sinan Vakfı'nın mütevellisi, yangının 1090/1679-1680 senesinde gerçekleştiğini ifade ettiğini daha önce de söylemiştik. Ancak mecmuanın birçok yerinde karşımıza çıkan tarihlerin pek çoğunda tutarsızlıklar bulunmaktadır. Bu nedenle 1090 tarihine ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Yukarıda sorduğumuz sorunun cevabını net olarak

³² Yukarıda zikredilen iki belgenin de tarihsiz olmasına rağmen aynı yangın olarak kabul etmemizin nedeni ikisinde de yangından bahsedilirken "ihrâk-ı azîme" veya "harîk-i azîme" ifadelerinin kullanılmış olmasıdır.

³³ Vr. 100/a ve b, B. No: 383.

³⁴ Bu görevlinin kim olduğu ya da ünvanı belirtilmemiş, sadece "...savb-ı şer'den mevlânâ felânın ta'yîn ve irsâl..." olduğu ifade edilmiştir. Sakk mecmualarında felân veya felâne ibarelerinin sıkça şahıs adları yerine kullanıldığı hakkında bkz: Süleyman Kaya, *a.g.m.*, s. 380.

³⁵ A. Gabriel'in 1934 yılında yayımladığı Sulu Sokak haritasından anlaşıldığı kadarıyla Alaca Mescit bu sokağın sonlarında bulunmaktadır. Bu harita için bkz: Mehmet Beşirli, *a.g.e.*, s. 461.

³⁶ Bu bilgiyi aktaran Abdullah Ceylan'a teşekkür ederim.

³⁷ Burhan Günesen vd, *Bir Asırda Tokat*, Tokat 2002, s. 10.

³⁸ Joseph de Tounefort, *Tournefoer Seyahatnamesi*, Editör: Stefanos Yerasimos, Çev: Ali Berktaş, İkinci Kitap, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 222.

³⁹ Halis Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, İkinci Kısım, Tokat 1950, s. 25.

verememekle birlikte biz burada sadece ikisi arasında paralellikler bulunduğunu, gerek sözkonusu sakk mecmuasından gerekse Tournefort'un betimlemesinden elde edilen bilgilerden hareketle aynı yangın olma ihtimalinin yüksek olduğunu ifade etmekle yetineceğiz.

Veba

Mecmuada yer alan iki kayıt⁴⁰, 17. Yüzyılda Tokat'ta veba hastalığının yaşandığına dair bazı ipuçları sunmaktadır. Birinci kayıt, Tireli bir tüccara vasî-i muhtar atanmasıyla ilgilidir. Talep üzerine, bir mahkeme görevlisi Kadı Hanı'na gelerek veba nedeniyle ölüm döşeginde bulunan Mehmed Beşe ibn Abdullah ve bazı kişilerin huzurunda mahkeme kurmuştur. Ticaret maksadıyla Tokat'ta bulunduğu anlaşılan Mehmed Beşe, bu hastalıktan dolayı ölürse yanındaki malların satılarak bir kısmının defin masraflarına, kalanının da hayır işlerine harcanmasını vasiyet etmiştir. Vasiyetinde belirttiği işleri gerçekleştirmek için de Yusuf Beşe'yi görevlendirmiştir. Mehmed Beşe'nin bu derece ümitsizce vasiyette bulunmasından hastalığının ileri derecede olduğu sonucu çıkarılabilir.

İkinci kayıt ise daha önce azad edildiğini kanıtlamaya çalışan bir cariyenin açtığı dava nedeniyle tutulmuştur. Cariyenin niteliklerinden "...Medîne-i Tokat mahallatından Mehmed Paşa mahallesinde sâkine orta boylu kara gözlü kara kaşlı ak benizli Gürcüyetü'l-asl ve sağ kulağının üzerinde tâ'ûn yarası olan işbu bâ'isetü'l-kitâb Mücellâ binti Abdullah nâm hâatun..." şeklinde bahsedilmesinden davanın görüşülmesi sırasında Mücellâ'nın hala vebanın etkisi altında olduğunu anlıyoruz. Aksi takdirde, kulağının üzerinde veba yarası izi olduğunun belirtilmesi gerekirdi.

Bilindiği üzere ortaçağ'da Avrupa ülkelerini hallaç pamuğu gibi atan veba, Osmanlı İmparatorluğu'nda etkisini 17. yüzyılda göstermeye başlamış ama asıl büyük salgınlar 18. yüzyılda yaşanmış, bu durum 19. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir⁴¹. Her ne kadar vebanın daha çok liman kentlerinde görüldüğü ve buralardan iç bölgelere yayıldığı kanaati yaygın olsa da ticaret yolları üzerinde olması ve pek çok farklı mıntıkadan gelen tüccarların Tokat'ta faaliyette bulunması nedeniyle şehir halkının bu *pandemi*'den salim olmadığı ortadadır. İncelemeye çalıştığımız belgelerin sonunda tarih bulunmadığından veba ile ilgili örneklerin tam tarihini tespit edemiyoruz⁴². İlk tutanağın öznesi olan Mehmed Beşe'nin uzak sayılabilecek başka bir şehirden gelmiş olması hastalığa Tokat'tan başka bir yerde yakalanmış olabileceği ihtimalini akla getirmekle birlikte, veba mikrobunun yayılmasına aracı olduğunun göstergesi olarak da

⁴⁰ Vr. 11/a, B. No: 34 ve Vr. 20/a, B. No: 74.

⁴¹ Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, Çev. Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s.13 vd.

⁴² Tokat tarihi hakkında yaptığı çalışmalarla tanınan Cinlioğlu, herhangi bir kaynak göstermeden 1099/1688'de Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Tokat'ta da taun nedeniyle çokça ölümler vukubulduğunu, hastalığın ertesi yıl da devam ettiğini bildirmektedir (Halis Cinlioğlu, *a.g.e.*, s. 12). Bu satırların yazarı da, mecmuada bahsedilen taunun Cinlioğlu'nun ifade ettiği tarihlerde veya bu yıllara yakın bir dönemde gerçekleşmiş olabileceği kanaatini taşımaktadır.

kabul edilebilir. İkinci belgedeki Mücella'nın durumu, Mehmed Beşe ile kıyaslandığında daha iyi görünmektedir. Adı geçen cariyeye mahkemeye bizzat müracaat ettiğine göre hastalık ileri boyutlara varmamış olmalıdır. 17. yüzyıla ait şer'iyeye sicillerinden seçilen örnek belgelerden oluşturulmuş mecmuasımızda vebaya dair başka örneklerin bulunmaması, bu hastalığın henüz şehir halkını tehdit edecek boyutlara ulaşmadığının delili olarak kabul edilebilir.

SONUÇ

Bu makalede, tanıttığımız sakk mecmuasından elde edilen bölük pörçük bilgiler sayesinde, biraz bulanık da olsa 17. Yüzyıl Tokat'ı resmedilmeye çalışılmıştır. Defterdeki tutanakların çoğunu tarihlendirme konusunda sıkıntılar bulunmakla birlikte, bazı tarihi olaylar ve kurumların karşılaştırılması yoluyla mecmuanın 17. Yüzyıl şer'iyeye sicillerinden seçilen belgelerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Mecmua, şehrin 17. Yüzyıldaki sosyal ve ekonomik yapısı hakkında son derece değerli bilgi kaynağıdır. Şehirde bulunan ibadethanelerden, ticaret merkezleri ile başka bölgelerden Tokat'a gelen tüccarların barındıkları hanlara varıncaya kadar pek çok konuda belge bulunmaktadır. Söz konusu mecmuadan şehrin uğradığı yangın ve veba gibi felaketler hakkında da bilgi edinebilmekteyiz.

Abstract

Guide books showing how the documents within the framework of the rules of Sharia Courts be arranged are named sakk majmua. These majmuas, prepared by qadis who have worked in courts over many years, were based on sample documents selected from Court Registers. In these majmuas, it is also found document types like script, verdict, and charter of a waqf visible in qadi registers including court records. In this article, one of the Sakk majmuas of Tokat is examined. The most important characteristics of this majmua prepared with the documents selected from 17th century registers is that it throws fresh light on a relatively black era which we do not have any accounts because the first court register of Tokat is belong to the 18th century. In fact the register includes information about epidemics, fires, social relations and guild groups in the city. In this article, it is aimed to evaluate broadly the data compiled from the majmua pertaining to above-mentioned subjects.

Key Words: Ottoman, Tokat, Sakk, Majmua, Qadi Register, Court.

Kaynakça

- AÇIKEL, Ali, "Tokat Örneğinde XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Sosyal Yapısındaki Buh-
ran", *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 348-358.
- AÇIKEL, Ali,-Abdurrahman Sağırlı, *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler*, C. I,
Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları, Tokat 2005.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, "İslâm Hukûkunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri",
Türkler, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 54-68.

- ANDREASYAN, Hrant D., *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi 1608-1619*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1964.
- ASARKAYA (Cinlioğlu), Halis, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Birinci Kısım, Tokat 1941.
- BEŞİRLİ, Mehmet, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları, Tokat 2005.
- CİNLİOĞLU, Halis, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, İkinci Kısım, Tokat 1950.
- DEMİREL, Ömer, "Bir Osmanlı Kadısı'nın Not Defteri Yahut Kitab-ı Sakı", *Selçuk Üniversitesi Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 07-09 Nisan 1999, Bildiriler*, Konya 2000, ss. 199-205.
- ERCAN, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2001.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Tokat", İ.A., C. XII/1, ss. 400-412.
- GÖKSU, Süleyman, *Müellifi Meçhûl Bir Rûznâme: Osmanlı-Rus Harbi Esnâsında Bir Şâhidin Kaleminden İstanbul (1769-1774)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2007.
- GÜNESEN, Burhan, Hasan Erdem, M. Halil Pazarlı, Tacettin Günaydın, *Bir Asırda Tokat*, Tokat 2002.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "XVII. Asır Ortalarında Tokat Şehri", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara 1987, ss. 57-70.
- KAYA, Süleyman, "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 5, İstanbul 2005, ss. 379-416.
- NEUMANN, Christoph K., "Üç tarz-ı Mütalaa, Yeniçağ Osmanlı Dünyası'nda Kitap Yazmak ve Okumak", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 1, İstanbul 2005, ss. 51-76.
- ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994.
- ÖZEN, Şükrü, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 5, İstanbul 2005, ss. 249-378.
- PANZAC, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, Çev. Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- SAK, İzzet, *16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Konya 1987.
- ŞİMSİRGİL, Ahmet, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat (1455-1574)*, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990.
- TAVERNIER, Jean-Baptiste, *Tavernier Seyahatnamesi*, Editör: Stefanos Yerasimos, Çev: Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.
- TİMUR, Taner, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayın, İkinci Baskı, İstanbul 1994.
- TOURNEFORT, Joseph de, *Tournefort Seyahatnamesi*, Editör: Stefanos Yerasimos, Çev: Ali Berktaş, İkinci Kitap, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara 1988.